
SLOVENŠČINA KOT DRUGI/TUJI JEZIK IN SLOVENSKO JEZIKOVNO NAČRTOVANJE

Slovenščina kot drugi/tuji jezik je pomembna sestavina sodobne slovenske jezikovne situacije. Osamosvojitve Slovenije in njena vključitev v Evropsko unijo sta povzročili rast mednarodne prisotnosti slovenščine, tako v institucionalnem kot v neinstitucionalnem okviru. Vse več ljudi potrebuje ali si želi dejavno jezikovno zmožnost v slovenščini kot tujem jeziku. Slovensko jezikovno načrtovanje je te procese deloma upoštevalo in že ponudilo nekatere učinkovite rešitve na področju usvajanja in preverjanja jezikovne zmožnosti. Odprta pa ostajajo vprašanja, povezana z opisom in kodificiranjem slovenskega jezika, pa tudi tista, povezana z utrjevanjem statusa slovenščine kot uradnega evropskega jezika in jezikovno ozaveščenostjo vseh njenih govork in govorcev.

1 Uvod

Slovenščina kot drugi/tuji jezik (odslej SDTJ) je ena od temeljnih sestavin slovenske jezikovne situacije in s tem tudi slovenskega jezikovnega načrtovanja (odslej JN). Slovenščina kot jezik (če slovenščino za trenutek abstrahiramo od njenih govorcev) mora biti pripravljena za to, da jo usvajajo in uporabljajo tudi tuji govorniki, če hoče biti moderni jezik s formalnopravnim statusom uradnega jezika v Sloveniji ter Evropski uniji, pa tudi na ozemljih z avtohtono slovensko skupnostjo v Italiji, Avstriji in na Madžarskem.¹ Le na ta način je namreč mogoče za slovenščino še naprej načrtovati status uradnega jezika: če je nihče ne bi usvajal in govoril kot drugi/tuji jezik, bi ob sodobnem obsegu (in predvidljivi rasti) občasnih stalnih migracij ter izmenjave informacij v globalnih razmerah slovenščina najverjetneje izgubila precejšen del statusa, in sicer na račun uveljavitve angleščine kot globalnega jezika, v manjšem obsegu pa tudi kakšnega drugega jezika, npr. nemščine in italijanščine.²

¹ S stališča reprezentativnosti slovenščine za slovensko državo (tako v EU kot v mednarodni skupnosti nasploh) lahko slovenščini pripišemo tudi status državnega jezika, čeprav ta status v ključnih slovenskih in mednarodnih pravnih virih ni tako poimenovan.

² Druge možne poti ohranitve statusa so manj verjetne ali pa že kar absurdne. Ena skrajna možnost, ki bi ohranila slovenščino tako, da bi jo govorili samo Slovenci, bi bila ta, da bi vsi Slovenci množično, kvalitetno in entuziastično obvladali tuje jezike in bi slovenščino uporabljali samo v medsebojnem spo-

JN za SDTJ v ožjem smislu pomeni dvoje: zagotavljanje pogojev za to, da govornici drugih jezikov usvajajo jezikovno zmožnost v slovenščini, in za to, da se lahko sporazumevajo z usvojeno zmožnostjo slovenščine. Kot bomo na kratko pokazali pozneje, pa ima JN za SDTJ tudi bistveno širše jezikovnonačrtovalne posledice za slovensko jezikovno skupnost.

2 Zgodovinsko ozadje SDTJ

2.1 Pri zgodovinskem ozadju SDTJ moramo poseči prav do začetkov slovenščine oziroma njene pisne dokumentiranosti; marsikatera srednjeveška besedila v slovenščini so zapisali tuji govornici slovenščine. Čeprav so bila v končni fazi usmerjena h govorcem slovenščine kot prvega jezika, so bili najverjetneje njihovi primarni govornici pogosto tujci – pravzaprav niti niso bili govornici, temveč bolj izgovorjalci besedil. Besedila v slovenščini so bila v tem okviru posrednik krščanske vere in njenih najbistvenejših vsebin tistim, ki niso znali nobenega drugega jezika. Toda vero so posredovali (in besedila uporabljali) ponavadi tisti, ki *so* znali še kateri drugi jezik.³

2.2 Ena od zanimivih zgodovinskih lastnosti SDTJ je ta, da je bila knjižna slovenščina do druge polovice 19. stoletja tudi izobraženim govorcem slovenščine kot prvega jezika na poseben način tuji jezik (Stabej 1998; Zemljarič Miklavčič 1999). Usvajali so jo namreč pretežno izven formalnega šolanja, ki je potekalo večinoma v statusno prestižnejšem jeziku, predvsem v nemščini in latinščini, slovenščina pa je bila v šolskem sistemu le uvajalni jezik, in nato kvečjemu šolski predmet. Zato so bili v poklicnem, pa tudi družabnem življenju pogosto sporazumevalno spretnejši v tujem jeziku kot v slovenščini. V razvoju narodnega gibanja je taka situacija postala moteča in jo je bilo treba preseči. To se je zgodilo ravno z intenzivnim jezikovnim načrtovanjem, ki je dolgoročno slovenščini postavilo ciljni status edinega javnega jezika v slovenski jezikovni (in s tem tudi narodni) skupnosti. V etapnih ciljnih je poskrbelo tudi za jezikovnonačrtovalne rešitve v zvezi s SDTJ za slovensko govoreče, toda končni cilj je bilo poskrbeti za kontinuum slovenščine kot prvega jezika, in sicer kontinuum v regionalnem, socialnem in usvajalnem smislu. To pomeni, da

razumevanju, v sporazumevanju z vsemi drugimi pa ustrejni tuji jezik. Druga varianta prve možnosti je, da bi imeli vsi slovensko govoreči zmeraj na voljo dovolj (kvalitetnih) prevajalcev in tolmačev za sporazumevanje z govornici drugih jezikov (ali pa delujoča jezikovnotehnološka orodja, prim. Gorjanc 2003). Tretja, danes gotovo najabsurdnejša in neizvedljiva možnost, ki še pred desetletji ni bila tako zelo nemogoča, pa je ta, da bi pač preprečili stike med Slovenci in tujejezičnimi ljudmi ter zajezili pretok informacij.

³ Tudi v drugih jezikovnih skupnostih je bila perspektiva jezika za tujce pomembna kategorija; na nek način je prav posredovanje jezika tujcem neposredno spodbudilo jezikovno kodifikacijo – tak primer je npr. francoščina: prvo slovnico francoščine *Esclarcissement de la langue françoise* je 1530 napisal John Palsgrave, in sicer v angleščini. To je popolnoma razumljivo v kontekstu tedanjega pogleda na vernakularne jezike, za katere so marsikateri učeni v skladu s srednjeveškim prepričanjem še vedno domnevali, da prave slovnice niti nimajo (to ima le latinščina, Ahačič 2004). Govornici nekega jezika so svoj jezik pač govorili in se jim ga ni bilo treba dodatno učiti, zato tudi niso potrebovali njegove slovnice. Politični, teološki in duhovni procesi na prehodu v evropski novi vek pa so tako prepričanje temeljito zamajali, ko so vernakularne jezike postavljali v vloge, ki jih je imela prej skoraj izključno latinščina, iz česar je izšla tudi potreba po kodifikaciji.

so govorci morali ves repertoar jezikovnih izrazil od lokalnih in regionalnih govoric do enotnega knjižnega jezika začeti dojemati kot en jezik. Usvajanje je moralo steči v neprekinjenem loku od najzgodnejšega usvajanja »materne« jezika, torej govorenega prvega jezika, zaznamovanega z regionalno in socialno podobo okolja usvajanja, do šolskega usvajanja knjižne in s tem prestižne različice jezika (v pisni in govorni podobi). Ko so se uresničili vsi ti pogoji, je postala slovenščina namenjena skoraj izključno samo Slovincem (Stabej 2003a), razsežnost SDTJ pa vse manj pomembna.

2.3 SDTJ je v 20. stoletju postajala vse manj pomembna sestavina slovenske jezikovne situacije še zaradi enega dejstva. Vključitev slovenskega jezikovnega področja v jugoslovanski politični okvir je jezikovno situacijo temeljito spremenilo, tako v načelni usmerjenosti kot v dejanskih sporazumevalnih in jezikovnih procesih. V 19. stoletju so bile iliristične in panslavistične težnje sicer sestavni del slovenskega nacionalnega gibanja, vendar so se le redko premaknile iz obrobnosti in so ponavadi ostajale na ravni načelne programatičnosti, politične deklarativnosti ter znanstvene spekulativnosti. Po prvi svetovni vojni pa je bivanje v isti državi z drugimi južnoslovanskimi jezikovnimi skupnostmi pomenilo resnično spremembo: sistemska in zgodovinska sorodnost južnoslovanskih jezikov je doživljala različne politične interpretacije (s skrajnim prepričanjem, da gre za enoten jezik z različnimi narečji), hkrati pa so bili govorci teh jezikov bistveno pogosteje v medsebojnem stiku. Ideja o medsebojni razumljivosti južnoslovanskih jezikov (temelječa na prepričanju o sorodnosti in podobnosti)⁴ in dejanska možnost medjezikovnega sporazumevanja je razumljivo zmanjšala potrebe po medsebojnem učenju jezikov. Slovenščina je bila v primerjavi s srbsčino oziroma hrvaščino v okviru prve Jugoslavije jezik s šibkejšim dejanskim statusom in prestižem. To se je morda še najbolj drastično poznalo prav na področju SDTJ – sodržavljeni se slovenščine niso učili, ker so se (ali naj bi se) lahko s slovensko govorečimi sporazumevali kar v svojem jeziku, večina tujcev, zainteresiranih za osebno in poklicno bivanje v jugoslovanskem okolju ali za sporazumevanje z jugoslovanskimi partnerji, pa se ni učila slovenščine, temveč raje najprestižnejši jezik, srbsčino oziroma hrvaščino. Podobno se je nekaj časa dogajalo tudi v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni, čeprav so se v zadnjih desetletjih 20. stoletja stvari začele korenito spreminjati. Slovenija je kot gospodarsko najmočnejša republika v okviru Socialistične federativne republike Jugoslavije od šestdesetih letih naprej začela močnejše skrbeti za znotrajdržavno prepoznavnost, pa tudi v mednarodnih odnosih se je začela odločneje predstavljati kot posebna jezikovna in kulturna entiteta.⁵ SDTJ je sčasoma postajala vse bolj aktualna za dve kategoriji naslovnikov: za tiste, ki se zanimajo za slovenščino iz strokovnih in znanstvenih razlogov, ter za potomce slovenskih izseljencev. SDJ je postajala aktualna v razvoju slovenske (oziroma jugoslovanske) manjšinske politike, ki je madžarski in italijanski narodni skupnosti na njihovem ozemlju priznavala jezikovno enakopravnost. Hkrati pa je bila ponudba SDTJ namenjena tudi drugim publikam, npr.

⁴ To prepričanje temelji na dejanski sorodnosti, hkrati pa tudi na privzeti oziroma privzgojeni ideologiji, ki je na govorce vplivala skozi šolstvo, politiko, medije in druge javne kanale (Stabej 2003b).

⁵ Leta 1965 je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani npr. prvič potekal Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, namenjen tujim slavistom (Bešter in Kržišnik 1999).

študentski populaciji v okviru štipendijskih programov za t. i. neuvrščene države ipd.

2.4 Že v predosamosvojitvenih procesih, zlasti pa po osamosvojitvi Republike Slovenije leta 1991, se je SDTJ začela zelo krepiti. To se je kazalo predvsem v povečevanju zanimanja tujih govorcev za učenje in znanje slovenščine. Razlogi za to so različni in večplastni (Stabej 2001a). Po eni strani se je zanimanje povečalo zaradi večje mednarodne prepoznavnosti samostojne države, samostojnost je namreč sprožila vrsto mednarodnih procesov, ki jih je bila prej slovenska jezikovna skupnost deležna le deloma. Odpiranje tujih diplomatskih, gospodarskih in kulturnih predstavništev v Sloveniji in slovenskih v tujini, druge oblike mednarodnega povezovanja in sodelovanja na vseh področjih javnega življenja, zlasti pa večletni proces vključevanja Slovenije v Evropsko unijo, vse to je neposredno ali posredno pomenilo tudi povečevanje mednarodne prepoznavnosti slovenščine, hkrati pa tudi povečano zanimanje za jezikovno zmožnost v njej. Po drugi strani je slovenska zakonodajna oblast opredelila znanje slovenščine kot obvezen pogoj za pridobitev državljanstva z naturalizacijo ter znanje oziroma uporabo slovenskega jezika kot obvezen pogoj za opravljanje določenih poklicev in dejavnosti (Stabej 2000; Ferbežar in Stabej 2002). Vsi ti procesi so seveda sprožili nove jezikovnonačrtovalne potrebe (Štrukelj 1998).

3 Jezikovnonačrtovalni vidiki SDTJ

V čem se SDTJ sploh ločuje od slovenščine kot prvega jezika? Gotovo po načinu usvajanja, posledično pa tudi po načinu sporazumevalnega in družbenega delovanja. Ločnica seveda ni trdna in v skrajni konsekvenci na načelni ravni niti ni popolnoma možna; zelo očitno je to v povezavi z angleščino, ki ima več govorcev – v obstoječi terminologiji – kot drugega oziroma tujega jezika kakor pa govorcev prvega jezika, kar povzroča vedno nove teoretične in praktične zaplete (Seidlhofer 2003). Seveda slovenščina sociolingvistično ni primerljiva z angleščino, dejstvo pa je, da tudi pri slovenščini vse večja množica govorcev slovenščine kot drugega/tujega jezika pomeni precejšnjo spremembo v jezikovni situaciji. Tudi tu v skrajni družbeni konsekvenci slovenščina kot jezik ne more biti ločena na slovenščino kot prvi jezik in slovenščino kot drugi/tuji jezik, saj gre navsezadnje za različne pojavne oblike enega samega jezika.

3.1 Formalnopravna podlaga JN za SDTJ

V marsičem je formalnopravna podlaga za SDTJ neločljiva od formalnopravne podlage slovenščine kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji in v ustanovah Evropske unije nasploh (Stabej 2000; Ferbežar in Stabej 2002). Tako ustavna kot zakonska določila, ki urejajo in usmerjajo status slovenskega jezika, se v uresničevanju vsaj posredno nanašajo tudi na SDTJ. Neposredneje so s SDTJ povezana tista določila, ki zahtevajo bodisi znanje bodisi rabo slovenskega jezika pri opravljanju nekaterih poklicev in dejavnosti ali pri pridobivanju določenega statusa (npr. državljanstva z

naturalizacijo) – izražena zahteva po znanju ali rabi jezika je namreč usmerjena predvsem na tiste subjekte, za katere zakonodajalec domneva, da brez te zahteve slovenskega jezika ne bi nujno znali ali uporabljali. To pa so seveda predvsem tisti, ki jim slovenščina ni prvi jezik (pri določanju obvezne rabe seveda tudi tisti slovenski govorniki, ki bi opustili svoj jezik zaradi sporazumevanja s tujci, kar pa povratno spet pripelje do vprašanja SDTJ). S SDTJ sta (poleg Zakona o državljanstvu, Ferbežar in Stabej 2002) neposredno povezani vsaj še dve formalnopravni določili, in sicer v Zakonu o azilu ter v Zakonu o tujcih;⁶ z njima se Republika Slovenija zavezuje organizirati tečaje slovenskega jezika za begunce oziroma tujce, v okviru zagotavljanja pogojev za vključitev beguncev in tujcev, ki imajo dovoljenje za bivanje v Republiki Sloveniji, v kulturno, gospodarsko in družbeno življenje Republike Slovenije. Širšo opredelitev SDTJ ponuja predlog Zakona o javni rabi slovenščine, ki ga je skupina poslancev v zakonodajni postopek vložila februarja 2004.⁷ Vključenost SDTJ v slovensko jezikovno politiko je zagotovljena tudi v pravilniku Sveta za tuje jezike, ki je bil ustanovljen leta 1999 in je med svoje naloge uvrstil tudi dejavnosti v zvezi z SDTJ, čeprav to sprva ni bilo predvideno (Stabej 2001b).

3.2 Usvajanje SDTJ

Prvi jezikovnonačrtovalni vidik SDTJ je torej zagotavljanje pogojev za to, da govorniki drugih jezikov usvojijo jezikovno zmožnost v slovenščini.

3.2.1 Osnovni pogoj je motivacija za učenje oziroma usvajanje, kar lahko le deloma štejeemo za sestavino jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike, saj gre navadno za širša družbena, politična in civilizacijska vprašanja. Kljub temu je mogoče motivacijo za učenje jezika načrtno spodbujati in usmerjati, neposredno predvsem z različnimi oblikami javnega (so)financiranja in štipendiranja kvalitetnih in učinkovitih oblik jezikovnega izobraževanja in študija, posredno pa z vsemi drugimi oblikami mednarodnega sodelovanja, v okviru katerih je lahko ena od spremljajočih sestavin tudi usvajanje slovenščine.⁸

Na področju financiranja tečajev slovenščine kot tujega jezika je bila slovenska situacija doslej zaznamovana s sorazmerno ekskluzivnostjo. Do proračunskega financiranja je upravičena predvsem slovenska izseljenska populacija, deloma tudi

⁶ Zakon o tujcih, Uradni list RS, št. 61-2912/1999, zadnja sprememba leta 2002, Uradni list RS, št. 96-1/2002, 8. člen; Zakon o azilu, Uradni list RS, št. 61-2911/1999, 19. člen.

⁷ 15. člen Predloga zakona o javni rabi slovenščine: »Republika Slovenija skrbi za promocijo slovenščine v tujini tako, da spodbuja njeno poučevanje na tujih izobraževalnih ustanovah ter podpira izvajanje tistih programov in projektov v Republiki Sloveniji, ki so namenjeni uveljavljanju, promociji in razvoju slovenščine. – Republika Slovenija še posebej skrbi za ohranjanje slovenščine med Slovenci, živečimi zunaj meja Republike Slovenije, in njihovimi potomci. – Republika Slovenija podpira učenje slovenščine v Sloveniji. V ta namen Vlada Republike Slovenije sprejme program, namenjen državljanom, zlasti mladini, poleg rednega izobraževanja, in program, namenjen tujcem.«

⁸ Eden od učinkovitih motivacijskih mehanizmov za učenje slovenščine in širši študij slovenističnih vsebin nasploh je mreža slovenskih lektoratov po svetu, za katere strokovno in organizacijsko skrbi program Slovenščina na tujih univerzah, eden od programov Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (<http://www.ff.uni-lj.si/center-slo>).

študentska in strokovna populacija, vsi drugi pa do proračunskega (so)financiranja tečajev slovenščine praviloma niso bili upravičeni. Ali bi bilo potrebno tako stanje spremeniti, je pravzaprav predvsem politično vprašanje. Gotovo pa je s stališča načrtovanja državnega in mednarodnega statusa slovenščine zaželeno, da slovenščino usvajajo tudi druge populacije, za kar bi bilo potrebno razviti poseben štipendijski sistem, npr. v obliki sklada za učenje SDTJ, z izoblikovanimi in sproti usklajevanimi kriteriji za podeljevanje štipendij ter za sofinanciranje jezikovnih tečajev v različnih oblikah. Znanje SDTJ namreč ni le vprašanje kulturne politike, temveč je tudi stvar ekonomike in t. i. socialne kohezije. Državno financiranje usvajanja slovenščine za (i)migrantsko populacijo je – podobno kot financiranje drugih učinkovitih jezikovnonačrtovalnih dejavnosti – investicija, ne strošek, in sicer investicija v socialni mir in gospodarsko uspešnost. Seveda lahko na slovenski jezik gledamo tudi drugače, bolj ekskluzivno, in ga pretvorimo v socialno pregrado, kar se je v slovenski jezikovni skupnosti že dogajalo (Stabej 2003b). Toda tako ravnanje je po eni strani demokratično nevzdržno, po drugi strani pa slovensko jezikovno skupnost dolgoročno notranje šibi, ne krepi, saj onemogoča socialno integracijo prebivalcev, ki niso govorci slovenščine, in tako povzroča različne konflikte.

Dodatna motivacija za usvajanje je po drugi strani tudi možnost uporabe pridobljenega znanja, o čemer bomo nekaj besed spregovorili pozneje.

3.2.2 Osnovna predpostavka usvajanja SDTJ je, da se razlikuje od usvajanja slovenščine kot prvega jezika, tako po načinu kot po postavljenih ciljih. Vendar tudi o usvajanju SDTJ le težko govorimo kot o novitem procesu, saj gre v resnici za zelo različne procese z različnimi cilji. Pri učenju, torej načrtnem usvajanju SDTJ, je največja razlika z usvajanjem prvega jezika ta, da mora učeči se zavestno usvajati repertoar jezikovnih oblik slovenščine in da je to v veliki večini primerov repertoar knjižnih oblik slovenščine v pisni in govorni obliki, seveda s prilagoditvami. Govorec slovenščine kot prvega jezika v zgodnjem otroštvu usvoji govorjeno obliko slovenščine in jo kasneje, v procesu šolanja in s sporazumevalnimi dejavnostmi, nadgrajuje z repertoarjem knjižnih oblik. Kdor pa slovenščino usvaja kot jezik okolja in pri tem nima nobene učne pomoči,⁹ je udeležen v posebno zahtevnem procesu, saj je v bistveno slabšem položaju kot prejšnji kategoriji govorcev: po eni strani nima na voljo organiziranih podatkov o jeziku, po drugi strani pa nima tistega, čemur bi lahko rekli pragmatično varen prostor usvajanja jezika. Ko otrok usvaja svoj prvi jezik, ima takega prostora na pretek, če le živi v sorazmerno normalnem okolju – tvorjenje jezikovnih oblik, pripisovanje pomenskih in pragmatičnih funkcij posameznim zvočnim in morfemskim nizom, tvorjenje izrekov ipd. je pri otrokovem zgodnjem usvajanju jezika v veliki meri osvobojeno neposredne pragmatične in družbene usodnosti, »zaresnosti«. Otrokovi sogovorniki iz neposrednega okolja to sprejmejo kot neke vrste vajo oziroma igro, v kateri dajejo povratne informacije in na ta način sodelujejo pri usvajanju. Seveda imajo otrokove izjave tudi pragmatično vrednost, toda ilokucijska moč teh izjav je manj neposredno povezana z njihovo konkretno jezikovno uresničitvijo. Kdor se organizirano uči SDTJ, ima tak pragma-

⁹ Učna pomoč tu pomeni cel razpon ponudbe strokovno pripravljenih organiziranih podatkov o jeziku, torej od učenja z učiteljem do učbenikov in drugih pripomočkov za samoučenje.

tično varen prostor in čas na voljo pri pouku: tam lahko govorec »vadi« jezik brez resne nevarnosti, da bi morebitna nenavadna izbira jezikovnih izrazil pomenila pragmatični in s tem socializacijski polom.¹⁰ Vsega tega tisti, ki usvaja jezik iz okolja, nima.

3.2.3 V sodobni slovenski situaciji je za organizirano učenje SDTJ sorazmerno dobro poskrbljeno, saj obstaja ponudba raznovrstnih tečajev in v veliki meri tudi znanje, potrebno za njihovo organiziranje ter izvedbo (Zemljarič Miklavčič 2002). Seveda pri tem ostaja še nekaj težav in neizpoljenih nalog. Eden od resnih problemov je bil že omenjen (3.1.1), in sicer dostopnost tečajev SDTJ za ekonomsko šibkejšo populacijo. Druga prednostna naloga je izdelava podrobnejših posamičnih učnih načrtov za osnovno paleto tečajev na podlagi obstoječega standardiziranega programa Slovenščina za tujce (Ferbežar 2002) in dokumenta *Sporazumevalni prag za slovenščino* (Schlamberger 2002), seveda pa tudi na podlagi izkušenj ter analize aktualnih in pričakovanih potreb po znanju slovenščine. Učni načrti so potrebni za kvalitetnejše oblikovanje in izvajanje tečajev, posledično pa bodo pomenili tudi možnost širitve ponudbe SDTJ izven obstoječih institucionalnih okvirov, tako v državnem kot tudi mednarodnem okviru.¹¹

3.2.4 V zvezi z usvajanjem SDTJ se postavlja še eno veliko bolj pereče vprašanje od zgornjih: kako zagotoviti učinkovito usvajanje tistim, ki si organiziranega jezikovnega pouka bodisi ne morejo privoščiti iz ekonomskih razlogov bodisi se ga ne marajo udeleževati iz socialnih (ali socializacijskih) razlogov? To vprašanje ima tudi neposredno nadaljevanje: kako govorcem SDTJ zagotoviti dostop do kvalitetnih in razumljivih informacij o slovenskem jeziku, s katerimi lahko tudi po obdobju intenzivnejšega usvajanja osvežujejo in obnavljajo svojo jezikovno zmožnost?

3.2.4.1 Za individualizirano usvajanje SDTJ sodobna tehnologija ponuja tako rekoč idealno možnost: internet. V pripravi je projekt *Slovenščina na daljavo* (Zupan in Zemljarič Miklavčič 2003), ki naj bi zagotovil bogato spletno ponudbo usvajanja slovenščine, primerno za vse kategorije zainteresirane publike. Po izkušnjah sodelavcev Centra za slovenščino kot drugi/tuji jezik je zaenkrat največ povpraševanja po ponudbi samostojnega začetnega usvajanja slovenščine, ki bi se mu lahko posvetili tuji govorniki v svojem domačem okolju, in sicer v tempu ter intenzivnosti, ki bi jim najbolj ustrezala. Nadgradnja spletne ponudbe je učenje na daljavo z učiteljem oziroma mentorjem.

3.2.4.2 V zvezi z dostopnostjo do kvalitetnih in razumljivih podatkov o slovenskem jeziku pa govorci SDTJ pravzaprav trenutno niso v bistveno slabšem položaju v primerjavi z govorci slovenščine kot prvega jezika. Tudi ti namreč trenutno nimajo na voljo strokovno ustreznih in za uporabo prijaznih jezikovnih priročnikov (Gorjanc

¹⁰ Seveda pri tem ni popolnoma zavarovan, saj je učni proces zaznamovan tudi z dinamiko znotraj skupine. Daljša neuspešnost pri izpolnjevanju učnih nalog (oziroma izpolnjevanju učnih ciljev) pri jezikovnem pouku je lahko konkretna in otipljiva frustracija za posameznika. Usvajanje jezika pri odraslih je še posebej zahteven proces, zato so za zmanjševanje stresa potrebne posebne učne tehnike.

¹¹ Zaenkrat je največji ponudnik tečajev SDTJ Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. Toda ključna vloga Centra ni v sami ponudbi tečajev, temveč v razvoju celotne strokovne (raziskovalne in uporabne) infrastrukture za učenje ter preverjanje in potrjevanje znanja SDTJ.

2002), čeprav za njihovo oblikovanje v slovenskem prostoru že obstajajo nekateri osnovni pogoji (Gorjanc 2003). Slovensko jezikovno načrtovanje lahko tak položaj izkoristi tudi kot prednost: govorniki SDTJ morajo biti vključeni kot posebna kategorija govorcev slovenščine že pri vseh fazah načrtovanja sodobnih jezikovnih priročnikov slovenščine, od faze oblikovanja besedilnega korpusa do jezikoslovne in leksikografske obdelave gradiva.

3.2.5 Vmesno polje med usvajanjem SDTJ in uporabo SDTJ (**3.3**) predstavlja politično občutljivo in strokovno zahtevno področje preverjanja in potrjevanja znanja slovenščine (Ferbežar 1996/1997; 1999). V zadnjem desetletju se je v Sloveniji vzpostavil sistem, ki je primerljiv z mednarodnimi standardi na tem področju; ker pa razvoj, odprta vprašanja in perspektive sistema obravnava posebna razprava pričujoče številke *Jezika in slovstva*, se naša razprava z njim podrobneje ne ukvarja.

3.3 Sporazumevanje v SDTJ

Kot smo že omenili (**1** in **3.2.1**), je poleg zagotavljanja usvajanja SDTJ temeljna jezikovnonačrtovalna naloga tudi omogočanje sporazumevanja v usvojeni zmožnosti SDTJ. Pri tem izhajamo iz domneve, da je pri večini govorcev SDTJ njihova jezikovna produkcija v slovenščini opazno drugačna od produkcije govorcev slovenščine kot prvega jezika. Ta opaznost lahko sega od komaj zaznavnih drugačnosti pri govorni realizaciji (ki nima nobenih semantičnih in pragmatičnih posledic, kvečjemu sociolingvistične) do jezikovno temeljito specifične, samosvoje produkcije, ki jo je z jezikovno zmožnostjo slovenščine kot prvega jezika komajda mogoče razumeti.

3.3.1 Zaradi pravkar omenjenega dejstva lahko kot enega od pomembnih ciljev JN v zvezi s SDTJ, pa tudi v zvezi s siceršnjo slovensko jezikovno situacijo, navedemo povečevanje stopnje sprejemljivosti slovenskih govorcev pri sporazumevanju s tistimi, ki imajo na tak ali drugačen način šibkejšo jezikovno in/ali sporazumevalno zmožnost.¹² Krivični bi bili, če bi trdili, da Slovenci in Slovenke te sprejemljivosti kar nasploh nimamo. Toda morebitna visoka toleranca nekaterih govorcev ni posledica njihove sistematične jezikovne ozaveščenosti, temveč stvar njihovega siceršnjega socialnega in psihološkega profila. Jezikovno načrtovanje lahko tovrstno jezikovno ozaveščenost (ki ne obsega le povečane sprejemljivosti, kot bomo videli

¹² Zavedam se, da sta ta dva pojma v slovenskem jezikoslovju 90-ih let v določenih teoretskih kontekstih konkurenčna, vendar ju na tem mestu uporabljamo razločevalno; jezikovna zmožnost nam pomeni obvladovanje izrazil določenega jezika v semantični in pragmatični razsežnosti, sporazumevalna zmožnost pa zmožnost (učinkovitega) aktiviranja jezikovnih in drugih izrazil v konkretnem sporazumevalnem procesu. Potrebnost ločevanja v našem kontekstu lahko ponazorimo tako rekoč trivialno: nekdo ima lahko zelo šibko jezikovno zmožnost v slovenščini, pa se vendarle lahko sorazmerno učinkovito sporazumeva, ker svojo jezikovno zmožnost po eni strani izkoristi do maksimuma, po drugi strani pa šibko zmožnost kompenzira z drugimi sporazumevalnimi sredstvi in taktiko, ki so mu na voljo. S tem se problem ločevanja seveda ne neha: glede na to, da lahko o stopnji jezikovne zmožnosti utemeljeno sklepamo samo na podlagi t. i. jezikovne produkcije, je pravzaprav pri tistih, ki imajo šibko sporazumevalno zmožnost, pogosto težko zanesljivo sklepati o podobi njihove jezikovne zmožnosti, saj ne moremo vedeti, ali je njihova jezikovna produkcija šibka zaradi ožje jezikovnih ali širše sporazumevalnih težav.

kasneje) spodbudi in razvije sistematično v širši populaciji. Seveda pa mora za kaj takega najprej preseči doslejšnje miselne okvire in predstave o naravi jezikovnega delovanja v skupnosti.

Sprejemljivost je kot termin (Beaugrande in Dressler 1992) v slovenščini morebiti malce zavajajoč, ker na prvi pogled daje pomenski vtis pasivnosti. Govorčeva sprejemljivost je daleč od pasivnosti, še posebej tedaj, ko je njegova sprejemljivost povečana. Sporazumevalni proces je namreč pri povečani sprejemljivosti za sprejemnika spoznavno bistveno zahtevnejši, saj se ne more zanašati na pretežno avtomatiziranost sestavnih podprocesov sporazumevanja, kot to lahko počne pri večini drugih sporazumevalnih dejanj. Povečana sprejemljivost pomeni torej na prvi stopnji preureditev naslovnikove sporazumevalne strategije in tehnike v posamičnem sporazumevalnem dejanju. Na drugi stopnji pa pomeni lastnost govorca, da je na tako preureditev že vnaprej pripravljen, vsaj načelno, kar pomeni, da se je s tako izkušnjo že srečal, če ne drugače, pa v procesu šolanja. Seveda prilagoditev govorceu s šibkejšo jezikovno zmožnostjo ni enostranski proces; govorec slovenščine kot prvega jezika se mora prilagajati govorceu SDTJ (seveda odvisno od stopnje jezikovne zmožnosti le-tega) tudi pri svojih jezikovnih in besedilnih izbirah, pri govornem tempu ipd. Tudi to je dejavnost, ki jo sicer lahko govorcei usvojijo v praksi, toda precej lažje jim je, če na tak problem naletijo že v pripravljenem in nadzorovanem procesu šolanja.

3.3.2 Če (poleg povečane sprejemljivosti, ki smo jo že omenili) skiciramo tudi nadaljnje sestavine sodobnega pojmovanja jezikovne ozaveščenosti, opazimo, da gre po eni strani za sorazmerno jasne zadeve, po drugi strani pa se stvari temeljito zapletajo. Jasne so deklarativne sestavine jezikovne ozaveščenosti: zavest o načelni enakovrednosti in enakopravnosti jezikov, zavest o dragocenosti jezikovne raznolikosti, zavest o jezikovnih pravicah posameznika in skupnosti in podobne stvari so same po sebi dragocene sestavine posameznikovega prepričanja. Promocija takega sistema vrednot sodi tudi med politične cilje nadnacionalnih političnih tvorb in teles, npr. Evropske unije, Evropskega sveta, Unesca in drugih. Zaplete pa se pri operacionalizaciji tega sistema vrednot v vsakodnevnih sporazumevalnih situacijah in v jezikovnih oziroma sporazumevalnih navadah govorcev. Vedenja o tem, v kateri situaciji uporabljati kateri jezik na kateri način, ni mogoče zlahka in trdno opredeliti. Kdaj in zakaj naj slovenski govorec vztraja pri sporazumevanju v slovenščini s tujim govorceu, čeprav se mu zdi, da bi se s partnerjem učinkoviteje sporazumevala v tujem jeziku? Kdaj naj slovenski govorec v sporazumevanju z nekom, ki ne zna prav nič slovenščine, uporablja tuji jezik, kdaj pa naj uporablja prevajalca oziroma tolmača (dilema seveda velja v tistih situacijah, ko je prevajalec na voljo)? Te in podobne dileme bodo vse pogosteje spremljale slovenske govorce, in dobro bi bilo, če bi bili na take situacije, odločitve in sporazumevalne procese vsaj deloma pripravljene že v obdobju šolanja.

3.3.3 Če po drugi strani izpostavimo vprašanje receptivne zmožnosti govorcev SDTJ, torej njihovo zmožnost razumevanja izjav in besedil v slovenščini, moramo postaviti hipotezo, da ima večina teh govorcev nižjo receptivno jezikovno zmožnost od starostno in socialno primerljivih kategorij govorcev slovenščine kot prvega jezika. Problem s hipotezo je, kot ponavadi, vprašanje njene upravičenosti in dokazljivi-

vosti. Upravičujemo jo lahko z minimalno domnevo, da imajo govorniki SDTJ pač manjši jezikovni repertoar, kar jim posledično znižuje tudi receptivno zmožnost. Dokažemo pa tako hipotezo zelo težko, vsaj v okviru trenutno razpoložljivih podatkov, saj pravih, reprezentativnih raziskav besedilnega razumevanja ni za nobeno kategorijo govorcev slovenščine, torej tudi za govorce slovenščine kot prvega jezika ne. Zato je raziskovanje razumevanja po eni strani in razumljivosti po drugi gotovo med prednostnimi nalogami slovenističnega uporabnega jezikoslovja.

Jezikovnonačrtovalni koraki na tem področju se za govorce SDTJ in za govorce slovenščine kot prvega jezika pravzaprav niti ne razlikujejo tako zelo: vsaj pri javnih in uradnih besedilih mora odgovornost za njihovo razumljivost nositi predvsem njihov tvorec, ne pa sprejemnik. Tvorec mora upoštevati naslovnika, in če je naslovnik javnega sporočila množičen in raznolik, mora biti sporočilo (oziroma besedilo) oblikovano tako, da bo sprejemljivo za – če si smemo malce izposoditi trenutno razvpito medijsko krilatico – najšibkejši člen, torej za naslovnika z najšibkejšo receptivno zmožnostjo. Če je sporočilo oblikovano drugače in meri samo na receptivno močnejše naslovnike, pomeni to za šibkejše poslovlilni *adijo* iz obrata javnega sporazumevanja.

4 Sklep

Razprava je skicirala nekaj potez SDTJ kot posebnega področja slovenskega jezikovnega načrtovanja, hkrati pa je hotela dokazati, da je to področje pomemben integralni del slovenske jezikovne situacije. Veliko vprašanj je ostalo nedotaknjenih in odprtih. Iz povedanega pa izhaja, da se z internacionalizacijo slovenščine v marsičem preoblikujejo tudi temeljne predpostavke slovenskega jezikovnega načrtovanja, pa tudi jezikovne politike. Slovenščina ni več samo jezik Slovencev in Slovenk, temveč tudi jezik vseh drugih, ki ga hočejo ali morajo govoriti. Predvsem ljudje, ki jo hočejo govoriti in to radi počnejo, so slovenščini prava nebeška mana, ne glede na to, kaj so, kdo so, kje so, od kod so in kam grejo. Vemo pa, kaj se zgodi z mano, če ni pobrana ob pravi uri ...

Literatura

Ahačič, Kozma, 2004: Bohoričeve *Arcticae horulae succisivae* – 420 let pozneje. Stabej, Marko (ur.): *Zbornik predavanj XL. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. [V tisku.]

Beaugrande, R. A. de in Dressler, W. U., 1992: *Uvod v besediloslovje*. Ljubljana: Park.

Bešter, Marja in Kržišnik, Erika (ur.), 1999: *Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete.

Ferbežar, Ina, 1996/1997: Jezikovno testiranje na tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika (teoretični okvir: prva spoznanja). *Jezik in slovstvo* 42/7. 279–291.

- Ferbežar, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 47/4. 417–436.
- Ferbežar, Ina, 2000: *Slovenščina za tujce, izobraževalni program za odrasle*. Jesenšek, Marko (ur.): *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko. Zbornik Slavističnega društva Slovenije*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 200–202.
- Ferbežar, Ina in Stabej, Marko, 2002: Slovene as a second language: infrastructure and language policy. *Strani jezici* 32/3–4. 235–243.
- Gorjanc, Vojko, 2002: Objektiviziran pogled na jezik in Slovenski pravopis. Krakar, Boža (ur.): *Ustvarjalnost Slovencev po svetu. Zbornik XXXVIII. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 225–228.
- Gorjanc, Vojko (ur.), 2003: *Jezikovne tehnologije za slovenščino. Jezik in slovstvo* 48/3–4 (tematska številka).
- Schlamberger, Mojca, 2002: *Projekt Sporazumevalni prag za slovenski jezik*. Jesenšek, Marko (ur.): *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko. Zbornik Slavističnega društva Slovenije*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 195–199.
- Seidlhofer, Barbara, 2003: *A concept of international English and related issues: from »Real English« to »Realistic English«?* Strasbourg: Council of Europe, Language Policy Division.
- Stabej, Marko, 1998: Oblikovanje knjižnega jezika v 19. stoletju med narodno enotnostjo in socialno razločevalnostjo. Kržišnik, Erika (ur.): *Zbornik predavanj XXXIV. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 19–33.
- Stabej, Marko, 2000: Formalnopravno urejanje statusa slovenskega jezika v Sloveniji. Štrukelj, Inka (ur.): *Kultura, identiteta in jezik v procesih evropske integracije*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 234–245.
- Stabej, Marko, 2001a: Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini: premislek pred okroglo mizo. Orel, Irena (ur.): *Zbornik predavanj XXXVII. Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 261–270.
- Stabej, Marko, 2001b: Institucionalizacija jezikovne politike v državnih organih Republike Slovenije. Požgaj - Hadži, Vesna (ur.): *Zbornik referatov s Prvega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Novigradu od 25. do 27. marca 1999*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 33–42.
- Stabej, Marko, 2003a: Slovenščina od glave do pet. Krakar, Boža (ur.): *Zbornik predavanj XXXIX Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 83–90.
- Stabej, Marko, 2003b: Slovenščina: kaj še ostane velikim? *Lětopis* 50. Budyšin/Bautzen/ Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina/Domowina-Verlag. 60–72.
- Štrukelj, Inka, 1998: Transnacionalne integracije, jezikovna politika in načrtovanje jezika. Štrukelj, Inka (ur.): *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje. 19–31.
- Zemljarič Miklavčič, Jana, 1999: Slovenščina kot drugi/tuji jezik: zgodovina (od začetkov do 1850). *Slavistična revija* 47/2. 245–260.

Zemljarič Miklavčič, Jana, 2002: Jezikovno načrtovanje tečajev slovenščine. Jesenšek, Marko (ur.): *Evropsko leto jezikov. Sodobna slovenska književnost. Matija Murko. Zbornik Slavističnega društva Slovenije*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 203–205.

Zupan, Lucija in Zemljarič Miklavčič, Jana, 2003: Slovenščina na daljavo. *Zbornik posvetovanja. Dnevi informatike 2003*. Portorož: Slovensko društvo informatika. 576–582.